

"FÖRTRÄNGDA MINNEN" BEVISAR EJ SEXÖVERGREPP

Minnet är otillförlitligt. Det går inte att utan yttre bekräftelse bevisa att ett minne uttrycker något som verkligen har hänt eller om det är något som vi tror har hänt. Därför bör terapeuter vara försiktiga, ej bedöma trovärdighet och neka uttala sig i sexualbrottmål.

Många tror att människor som varit utsatta för svåra upplevelser, som t ex sexuella övergrepp i barndomen, helt kan glömma bort dessa och sedan efter flera år få hjälp att plocka fram minnen. Dessa obevisade föreställningar om minnet styr även välutbildade behandlares arbete. Konsekvensen är brott mot den hippokratiska eden: viktigast är att inte skada.

Minnet är otillförlitligt. Det går inte att med hjälp av t ex de känslor som är förknippade med ett minne avgöra huruvida det är ett minne av något som verkligen hänt eller av något som vi tror har hänt. En illustration till detta var en sekvens i en nyligen sänd amerikansk TV-dokumentär »Myter, terapeuter och förträngda minnen», den 15 januari 1996, där en kvinna, som sade sig ha fått fram förträngda minnen av hur hon fastnat i äggledaren hos sin mamma, uppvisade mycket starka känslor. Hon avreagerade sig bl a genom att ligga och gråta i terapeutens knä. Denna terapeut, en legitimerad psykolog, menar att var tredje kvinna i USA är en s k incestöverlevare – utan att veta om det [1]!

Sexuella övergrepp i barndomen har blivit en universalförklaring till snart sagt alla slags problem. Mark Pendergrast, USA har räknat ut att terapeuter som tror på förträngning frambringa en miljon fall per år i USA av s k återvunna minnen av sexuella övergrepp [2]. Verksamheten omsätter således mycket pengar. Räknas de advokater in som

hjälp incestöverlevare att stämma sina åldriga föräldrar växer förstås årsomsättningen för minnesåtervinningsverksamheten.

Koncentrationslägren kan aldrig glömmas

Företeelsen minnesåtervinningsterapi finns också i flera andra länder i västvärlden. Tron att minnen kan »återvinnas» (be recovered) bygger på tron att minnen kan förträngas i betydelsen glömmas helt, och därefter tas fram och innehålla korrekt information om något som verkligen har hänt. Sextio års försök att bevisa existensen av förträngning har inte lyckats [3]. Mänsklig erfarenhet visar att vi minns just traumatiska upplevelser. Tänk bara på dem som överlevde nazisternas koncentrations- och förintelsläger – de har aldrig kunnat glömma. Den spekulativa teorin om att sexuella övergrepp skulle vara speciella och kunna glömmas totalt under lång tid har inget stöd i annat än anekdotiska berättelser [4].

Däremot kan det vara så att man som vuxen omvärderar sin ursprungsfamilj och kan komma att tro att man utsatts för övergrepp, speciellt när man får hjälp att se sin uppväxtmiljö som orsaken till ens egen olycka. Det är ett faktum att många, även välutbildade psykologer och psykiatrer, tror på förträngningsteorin [5].

Otillräckliga bevis för förträngning

Harrison Pope och James Hudson har gjort en systematisk genomgång av studier där man försökt undersöka huruvida minnen av sexuella övergrepp i barndomen kan förträngas [6]. Trots att endast osystematiska anekdotiska rapporter uteslöts fick de bara fram fyra undersökningar. De granskade dessa utifrån två kriterier, nödvändiga för att kunna påstå något om förträngda minnen av sexuella övergrepp:

1. bekräftelser på att sexuella övergrepp faktiskt hade ägt rum,
2. övertygande demonstration av att offren för de sexuella övergreppen hade glömt bort övergreppen.

Ingen av de fyra studierna uppfyllde

båda kriterierna, vilket föranleder slutsatsen att de kliniska bevis som hittills finns är otillräckliga för att kunna dra slutsatsen att individer kan förtränga minnen av sexuella övergrepp i barndomen. Därför bör man alltid utgå från att förträngning ej inträffar. Om man ska bevisa motsatsen måste man således kunna bekräfta både att övergrepp inträffat och att individen i fråga utvecklats amnesi för övergreppet (utan att det är fråga om s k barndomsamnesi eller hjärnskada).

Jämförs med häxprocesser

Då psykiatern Paul McHugh, chef för Johns Hopkins Hospital höll ett tal i september 1995 [7] karaktäriserade han fenomenet förträngda minnen av sexuella övergrepp som en masshysteri påminnande om häxprocesserna i Salem på 1600-talet, men lyckligtvis stadd i tillbakagång.

Då han frågat terapeuter efter bevis för att övergrepp hade ägt rum hade de svarat att de var terapeuter, inte utredare. Således var det inte deras ansvar att söka bekräfta huruvida klienternas berättelser var sanna. På detta svarade McHugh:

Tänk på det ett ögonblick! Det är som att säga, om ni var kirurger: Jag bara skär i människor. Jag ställer ingen diagnos innan jag gör det, det är inte mitt jobb.

Sverige i explosiv fas av galenskap

Galenskaper brukar genomgå fem faser, sade McHugh:

1. latensfasen – då bara några få omfattar en idé
2. den explosiva fasen, som följs av
3. mättnadsfasen då marknaden för andelen mottagliga mättats och avlöses av
4. immunitetsfasen då entusiasmen för idén försvinner så att
5. stagnationsfasen inträder då idén åter bara omfattas av ett fåtal.

I USA har man enligt McHugh vad gäller »minnesåtervinningsgalenskapen» nått fas fyra, immunitetsfasen. I Sverige synes vi befinna oss i den explosiva fasen, ty »förträngning» eller

Författare

LENA HELLBLOM SJÖGREN
fil dr, leg psykolog, Täby.

borträngning av sexuella övergrepp återopas nu som en realitet, inte bara av målsägande, psykologer, psykiatrer och medier utan också av allt fler jurister.

Terapi som »bevis»

I två domar från 1990 står t ex att det inte funnits anledning att ifrågasätta den 17-åriga flickans trovärdighet »rent allmänt» trots att hon påstod att hon inte mindes om hon utsatts för anal eller vaginalt övergrepp, hovrätten argumenterade för att hon varit »sexuellt oerfaren» [8]. Hennes och väninnans trovärdighet ifrågasattes inte heller trots att de nästa dag återvände till »våldtäktsmannen» för att hämta cigaretter och kosmetika och vid det tillfället uppgav att de känt sig »tvingade» att stanna över natten utan att hot förekommit. Tre nämndemän i tingsrätten ansåg det rimligt att väninnan, såsom hon själv uppgivit, hade »förträngt händelserna dagen före» [9].

I hovrättens dom höjdes straffet från tre till fyra år för den utpekade »våldtäktsmannen». Flickorna tilldömdes av hovrätten högre skadestånd än i tingsrätten med hänvisning till att övergreppen varit kränkande för envar av flickorna och att de berättat »om den förnedring de upplevt i samband med övergreppen, och att de går i samtalsterapi för att komma över verkningarna av NNs handlande».

Terapi blir i sig således enligt ovan »bevis» för att sexuella övergrepp skett.

Det faktum att en behandlande läkare eller psykolog upprepar det som klienten berättat innebär inte att övergreppen är historiskt sanna. När terapeuten intygar att klienten har vissa symtom som är förenliga med påstådda övergrepp innebär inte heller det att övergrepp skett. Det finns inte några betenden eller symtom som entydigt kan påstås orsakas av sexuella övergrepp [10].

Genom att få hjälp att minnas kan vi inte komma åt någon historisk sanning, däremot något som vi själva tror är det som hänt oss. Vår trovärdighet kan växa med vår övertygelse, dvs i andras ögon verkar vi övertygande. Men dessa visade övertygande känslor säger ingenting om tillförlitligheten i våra framförda minnesbilder.

Osäkerhet om det är äkta

Av omsorg om den egna terapeutiska professionen borde alla behandlare vägra göra bedömningar av s k trovärdighet och neka till att uttala sig i sexualbrottmål och därmed följa de riktlinjer som finns i uttalanden från American Psychiatric Association [11], det australiska psykologförbundet [12] och American Medical Association's (AMA) Council on Scientific Affairs från den 16 juni 1994: »AMA anser att

återvunna minnen av sexuella övergrepp i barndomen har osäker äkthet och bör bli föremål för yttre bekräftelse. Användningen av återvunna minnen innebär stor risk för felaktiga slutsatser.» Det strider mot det terapeutiska kontraktet och behandlaren har inte metoder att utreda det enda som är av intresse i det juridiska sammanhanget: vad som verkligen har hänt, dvs vad som är historiskt sant, till skillnad från vad som upplevs som sant av klienten [13].

Inga minnen från någon del av livet är historiskt sanna. Speciellt minnen från barndomen är en blandning av önsknings, hopp, rädslor, tro och vanktolkningar blandade med tolkningarna hos den vuxna individen som återupplivar det som den varit med om som barn eller ung. Ju mer en terapeut uppmunttrar en klient att minnas tidiga händelser, desto större är sannolikheten för att minnet som fås fram är kontaminerat eller skapat [14].

Den klient som tror på dessa kontaminerade eller skapade minnen av sexuella övergrepp i barndomen och undviker allt som kan hota dem blir ofta helt upptagen av att vara en som varit utsatt, en överlevare, ofta oförmögen att ta itu med de verkliga problemen i sitt liv. Det är då man kan tala om ett syndrom, till skillnad från de falska minnen vi alla har, av händelser eller upplevelser som vi fyllt ut, omskapat eller skapat [15].

»Oförmåga att minnas att man varit utsatt för övergrepp tas som bevis för övergrepp, vilka förnekas genom förträngningsprocessen. Det finns inget utrymme, enligt detta, för att inte ha något att minnas,» skrev en kritisk engelsk läkare nyligen [16].

Det innebär således en stor marknad för terapeuter – det finns alltid något att plocka fram, precis som för dem som sysslar med barn och tror att det alltid finns hemliga sexuella övergrepp att avslöja [17]. En svensk psykolog och hypnosterapeut sammanfattar väl den spekulativa tradition som utvecklats till skada för alla inblandade [18]:

»Under åren har jag konsulterats av kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp som barn. Flertalet av dem har emellertid inte känt till detta när de först kommit till mig.»

Litteratur

1. Blume ES. Secret survivors. Uncovering incest and its aftereffects in women. New York: Ballantine Books, 1991.
2. Pendergrast M. Victims of memory. Incest accusations and shattered lives. Hinesburg, Vermont: Upper Access Inc, 1995.
3. Holmes DS. The evidence for repression: An examination of sixty years of research. In: Singer JD, ed. Repression and dissociation. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1990.
4. Loftus E, Ketcham K. The myth of re-

pressed memory. False memories and allegations of sexual abuse. New York: St Martin's Press, 1994.

5. Yapko MD. Suggestions of abuse. True and false memories of childhood sexual trauma. New York: Simon & Schuster, 1994.
6. Pope HG, Hudson JL. Can memories of childhood sexual abuse be repressed? Psychol Med 1995; 25: 121-6.
7. McHugh P. Repressed memory 'craze' in decline. Newspaper of the American Psychiatric Association, October 1995.
8. Dom i Svea hovrätt 1990-10-04, DB 136.
9. Dom i Enköpings tingsrätt 1990-08-31, DB 159.
10. Levitt EE, Maré Pinell C. Some additional light on the childhood sexual abuse-psycho pathology axis. Int J Clin Exp Hypn 1995; XLIII: 145-62.
11. APA's working group's interim report, November 1994, on the investigation of memories of childhood abuse. Washington: American Psychological Association, 1994.
12. Australian Psychological Society. The Australian Psychological Society limited guidelines relating to recovered memories, 1994. Adapted from McConkey KM, Sheehan PW. Hypnosis, memory and behaviour in the forensic setting. New York: Guilford Press, 1995.
13. Spence DP. Narrative truth and historical truth. New York: Norton, 1982.
14. Ofshe R, Watters E. Making monsters: Psychotherapy and sexual hysteria. New York: Charles Scribner's Sons, 1994.
15. Kihlstrom JF. The recovery of memory in the laboratory and clinic. The British False Memory Society, Bradford on Avon, Wiltshire, BA 15 1NA, 1994 (stencil).
16. Boakes J. False memory syndrome. Lancet 1995; 346: 1048-9.
17. Furniss T. The multiprofessional handbook of child sexual abuse. Integrated management, therapy & legal intervention. London and New York: Routledge, 1991.
18. Sandberg J. Hypnos hjälper se framåt. 1: Att våga se framåt. Om sexuella övergrepp mot barn. Stockholm: Rädda Barnen, 1992.